

6. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. – М. : Наука, 1977. – 256 с.

Анотація. У статті окреслено концептуальні засади морфологічного аналізу девербативів, проаналізовано ефективні і специфічні методи й прийоми дослідження віддієслівних іменників у словотвірно-морфологічному аспекті та визначено найбільш дієві методики аналізу морфологічних явищ. Розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, напрямків морфологічних трансформацій, визначено нові класифікаційні принципи морфологічного аналізу девербативів, окреслено проблеми моделювання віддієслівних іменників у сучасній українській мові. Установлено, що реконструкція вершинних дієслів словотвірних гнізд дає можливість правильно визначити напрямок словотвірної мотивації, морфологічний тип і встановити морфологічну модель.

Ключові слова: словотвірна морфологія, девербатив, словотвірне гніздо, морфологічна будова.

Summary. The article outlines the conceptual basis of morphological analysis of verbal derivatives, reviews effective and specific methods and techniques of studying verbal nouns in morphological and word-forming aspect and it also defines the most effective strategies of analyzing morphological phenomena. The features of describing the word-forming morphology in the modern Ukrainian linguistics have been determined, the efficient and specific methods and techniques of studying word-forming morphology of verbal derivatives have been separated out. The article studies the problem issues of derivative relations and directions of morphological transformations, defines new classificatory principles of morphological analysis of verbal derivatives, it also covers the problems of modeling verbal nouns in the modern Ukrainian language. It has been established that the reconstruction of vertex verbs of word-forming families gives a chance to determine the direction of word-building motivation, morphological type and morphological model. It has been pointed out that final elements of a verbal stem which are changing under the influence of formant initials, signal of possible morphological operations (reduction, consonant and vocal alternations, lengthening of suffix or root morphemes, accent modification) in verbal derivatives. The description of word-forming morphology of verbal derivatives is based on word families, including semantic and joining features of word-forming formants. Scientific learning of actual problems of word-forming morphology in modern linguistics foresees conceptual and theoretical approaches, complex study of different types of morphological changes in the process of derivation, development of the methodology using methods of morpheme, word-forming, morphological, elements of etymological and contextual analysis, descriptive method, modeling and structural method, in particular, distributive analysis, methodology of direct constituents, analogy, quantitative method.

Key words: word-forming morphonology, verbal derivatives, methods and techniques of studying word-forming morphonology of verbal derivatives, word family, morphonological structure.

Отримано: 22 березня 2017 р.

УДК 271.4 (092):811.161.2

О. Ю. Зелінська

ПРЕВЕНТИВ ЯК ЗАСІБ МОВНОГО ВПЛИВУ У ПАСТИРСЬКИХ ПОСЛАННЯХ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Сучасні підходи до вивчення мови характеризуються усвідомленням функціональної природи мовлення, комунікативної орієнтованості всіх одиниць і категорій мовної системи, розуміння мови як діяльності, що слугує засобом вияву інтенцій мовця (Ф. Бацевич, Т. Ковалевська, О. Іссерс). У межах функціонального підходу до вивчення мови актуальним напрямом лінгвістичних студій є дослідження мовленнєвого впливу та механізмів його здійснення. Українські лінгвісти, спираючись на значні досягнення зарубіжних науковців, активно вивчають комунікативні стратегії мовного впливу і тактики їхньої реалізації (С. Козак, Т. Стасюк, О. Федорова, І. Шкіцька). За даними Т. Стасюк, у вузькому значенні мовний вплив – це вплив, здійснюваний суб'єктом на реципієнта, що визначається особливими предметними цілями мовця, які включають зміну особистісного змісту того або того об'єкта для реципієнта, перебудову категоріальних структур його свідомості, зміну поведінки, психічного стану або психофізіологічних процесів [6, 84]. Багато досліджень присвячено різним аспектам мовного впливу у рекламних текстах, політичних та агіта-

ційних промовах. Менш вивченим у цьому аспекті є релігійний дискурс, зокрема проповідницький. Теоретики проповідництва акцентують, що завдання проповіді – досягти того, щоб люди жили так, «як саме Небо заповідає», щоб із промови поставали вчинки. У проповіді реалізується особлива функція мови – переконувальна [7,152]. Завдання проповідника полягає в тому, щоб шляхом словесного переконання змінити або утвердити моральні ціннісні орієнтири адресатів відповідно до релігійного світогляду.

Специфіку комунікаційних стратегій у проповідницькому дискурсі визначає загальна інтенція промовця – прагнення добра для адресатів, а відтак відсутність прихованих намірів стосовно них. Принциповою ознакою проповіді є і те, що її переконувальний вплив спрямовано не тільки на якусь одноразову акцію чи окремих учинків, а на спосіб життя і поведінки протягом усього подальшого життя [4, 28]. Спонукаючи адресатів жити відповідно до норм християнської моралі, проповідник водночас прагне запобігти здійсненню вчинків, що їй суперечать. Ці комунікативні наміри проповідника дають змогу реалізувати *превентивні висловлювання*.

В українському мовознавстві сутність превентива та його функціонально-семантичні різновиди вивчала Г. Васильєва. Аналізуючи превентив, Г. О. Васильєва приймає визначення російської дослідниці Ю. С. Кленіної, яка кваліфікує його як особливий комунікативно-прагматичний тип волевиявних висловлень, що реалізує семантику застереження сукупністю лексичних, морфологічних, синтаксичних та ритміко-інтонаційних засобів [1; 3, 30], а кваліфікуючи превентив як мовленнєвий жанр дефінує його як мовленнєву побудову, що адресується співрозмовникові й використовується мовцем у ситуації усвідомлення ним **необхідності перешкодити певному перебігу подій** на користь, здебільшого, адресата, через свій волевияв щодо виконання / невиконання співрозмовником певної дії (дій), яка може мати для нього негативні наслідки [2, 8].

Вивченню семантики превентива як засобу вираження волевиявлення присвятила статтю Н. Ю. Куравська. Дослідниця розкрила сутність, семантичну і функціональну своєрідність превентива на тлі інших модальних виявів і зробила висновок, що превентив є складним лінгвістичним явищем, виникнення якого пов'язане з необхідністю оформлення значення застереження. Н. Ю. Куравська розглянула структурні різновиди та семантичні варіанти висловлень із загальним модальним значенням превентива. Семантика застереження, зазначає дослідниця, виявляється в тому, що мовець попереджає адресата про небезпеку, говорить про можливість неприємних наслідків як результату дії адресата або третьої особи й намагається переконати співрозмовника в необхідності запобігти цим діям.

Матеріалом цієї розвідки стали твори відомого українського церковного і культурного діяча, «божого пастиря, що творив націю», митрополита Андрея Шептицького. Ми поставили за мету простежити, якими мовними засобами митрополит виражає семантику застереження у пастирських посланнях до вірян, духовенства, усіх українців.

У досліджуваних текстах спостерігаємо превентивні висловлювання, у яких семантика застереження виражена лексичними засобами. Це передусім дієслова зі значеннями «стерегтися, застерігати»: *стерегтися, берегтися, устерегти, перестерігати*. Звертаючись до адресатів, священник уживає їх переважно у формі другої особи однини і множини наказового способу в структурі односкладних означено-особових речень, де вони виконують роль головного члена: *Стережіться kwasу задрости і пожадання чужого добра* (Перше, 35); *Стережіться між собою ненависти і роздору* (Перше, 40); *Бережись як огню усякого гріха* (Мор.-паст., 365); *Діти свої... стережіть перед злим товариством і неморальними книжками* (Перше, 38).

Посилюють переконливий вплив застережень висловлення їх від імені Господа, напр.: *В старанню о багатства перед тим одним лишень Христос перестерігає, щоби люди не цінили ласку висце над Бога, над совість, над щастє вічне* (Перше, 33); *А Бог Всевишній нехай благословить вас усіх, нехай стереже вас перед обманом, нехай стереже вас перед наукою фальшивих пророків, нехай дасть вам ласку бути вірними синами Ісуса Христа і Його св. Церкви* (Мор.-паст., 289); *Перед тим гріхом перестерігає Бог через пророків* (Мор.-паст., 411).

Крім того, семантику застереження автор виражає дієсловами *утікати* і *боятися*, що набувають контекстуального синонімічного значення: *Утікайте ж від розпусти! Стережіться того мерзенного гріха, що не раз по довгих літах лишає гіркі спомини змарнованого життя* (Мор.-паст., с.356); *Якщо самі сповіді не є такою школою для сповідника, то він повинен боятися, щоб замість суддею не став він шарлатаном* (Мор.-паст., 179). Поодинокі засвідчено випадки, коли автор висловлює застереження від першої особи, вживаючи дієслово *перестерігати*: *...Поминаю в Бозі і перестерігаю: пам'ятайте, що є вашим святим обов'язком науку Христову добре пізнати* (Перше, 38).

У пастирських посланнях автор використовує превентиви, у яких семантику застереження виражено дієсловами на позначення тих дій чи вчинків, яких не можна робити, в такому разі дієслово вживається із заперечною часткою *не*: *Тому вважайте діти, ніколи перед молодшими не*

робіть нічого такого, чого б ви стидалися зробити перед родичами. Ніколи перед молодшими не скажіть прикрого слова, ніколи прокляну (Мор.-паст., 81); Ви, батьки, що стоїте на сторожі виховання ваших дітей, не дозволяйте їм лихих книжок читати, й бороніть їх перед тим згрішенням, яке може вам дитину відібрати (Мор.-паст., 361).

Автор послань використовує різноманітні засоби, щоб посилити персвазійну силу превентивних висловлювань. Для посилення переконливості адресант ускладнює превентивні вказівкою на причини, через які дія, якій прагне запобігти, є небажаною: напр.: *Стережіться лінивства в всіх станах, лінність є заразою, є марнованнем свого добра (Перше, 31); Стережіться ненависті, бо ненависть – це чувство нехристиянське. Стережіться між собою ненависти і роздору... бо сили розділені завжди будуть слабими (Перше, 40).*

Застерігаючи вірян від аморальних вчинків, проповідник вдається до окреслення негативної перспективи, яка їх очікує в разі недотримання застережень: *Сміло можу до вас сказати, хто не стережеться, хто не тікає перед розпустою ... тому може нога поховзнутися ... й упадеться в пропасть, з котрої нема вже рятунку (Мор.-паст., 356).* Превентивні висловлювання з окресленням перспективи можуть бути оформлені як риторичні питання: *Чи ж можна, не наражуючися на кару, давати людям приклад байдужності, легкодущності, недбальства про Божі речі, про Божі справи? (Мор.-аск., 45).* Зміст превентивного висловлювання може бути доповнений і окресленням позитивної перспективи в разі дотримання застереження: *Як устережете їх від неморальності, то лишите їм в спадщині найбільше добро, яке їм можете дати (Перше, 37).*

У наведеному далі фрагменті з послання А. Шептицького посиленню персвазійного заряду сприяє доповнення превентивного висловлення проханням, вираженого стійким сполученням *заклимати Богом* «дуже просити, благати про щось» (СУМ ІІІ, с. 148): *Але стережіться, закликаю вас Богом живим, – стережіться всякої науки, що противиться науці Христа (Перше, с. 36); і фразею *не дай Боже*, яка вживається в українській мові вживається для вираження бажання уникнути чого-небудь небажаного, застерегтися від чогось (ФСУМ, 186): *Не дай Боже щоб хаос і зло, яке гряде, застало нас у такому розбитті, в якому сьогодні находимося! (Мор.-паст., 108).**

Рішучість запобігти небажаним вчинкам автор виражає за допомогою прислівників рішуче, поважно, дуже: *Мушу вас, Дорогі Браття, дуже рішуче, поважно й перед Богом перестерегти перед якими-небудь актами насильства... християн чи проти нехристиян, проти ворогів чи проти своїх. Тому вас дуже перстерігаю перед намовою до таких діл насильства (Мор.-паст., 297).*

Для увиразнення застереження А. Шептицький використовує повтор тих самих або близьких за значенням слів: *А в лікуванні души лікареві не годиться, не можна, не вільно бути недужим на недуги, які береться лікувати, бо коли ним є, наражається на те, що уділяє хорим дуже небезпечні і смертоносні бакцилі, які недугу побільшують і поглиблюють (Мор.-паст., 188); Стережтисся всякого недбальства, стережтисся у всім своєї волі, все приписане якнайточніше і якнайсвятіше сповняти, – ось програма, що на неї мусять писатися не тільки візантиністи, але й западники, бо усім нам лежить на серці одно: прославляти Бога як можемо найліпше, нічого не змінюючи ані не опускаючи та нічого не додаючи по своїй (Мор.-паст., 213).*

Спостерігаємо випадки, коли застереження висловлене у формі молитовного звернення: *Нехай стереже вас від всякого зла, а передовсім від всякої ворожнечі й ненависти та від всякого смертельного гріха (Мор.-паст., 15); Через молитву Боже Великий Єдиний, змилосердися над нами, нещасними Твоїми слугами, нараженими через людські слабості і через людську злобу на той страшний і мерзенний гріх святотатського Причастя, і не допусти, щоб ми коли-небудь могли того злочину допуститися. Стережи нас від нього (Мор.-паст., 410).* Значення превентива посилює порівняння: *Тож ви родичі, стережіть невинності дітей ваших, як ока в голові, бороніть їх перед згрішенням (Перше, 29) Ви, родичі, в вихованню дітей своїх стережіть їх, як від смерті, від гріха та блудної неправдивої науки (Перше, 37).*

Досліджуваний матеріал демонструє, що мовним засобом реалізації мети проповідника запобігти вчинкам, що суперечать нормам християнської моралі, є превентивні висловлювання. Автор досліджуваних пастирських послань – митрополит Андрей Шептицький – використовував широкий спектр мовних засобів для посилення переконувального впливу послань, адресованих вірянам. Аналізовані тексти засвідчують майстерне володіння словом, що знаходить вияв у розмаїтті засобів лексичного вираження семантики застереження та мовних засобах посилення переконливості превентивів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні системи мовних засобів для реалізації переконувальної функції проповіді.

Список скорочень джерел

Перше. Шептицький А. Перше слово Пастиря / Андрей Шептицький. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. – 175 с.

Мор.-аск. Шептицький А., митр. Твори Орега (аскетично-моральні) Рим, Український Католицький Університет ім. св. Климента папи Том XLV-XLVII, 1978. – 493 с.

Мор.-паст. Шептицький А., митр. Твори Орега (морально-пасторальні) Рим, Український Католицький Університет ім. св. Климента папи Том LVI-LVIII. – 1983. – 548 с.

СУМ Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

ФСУМ Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.

Список використаних джерел

1. Васильєва Г. Превентив як мовленнєвий акт / Галина Васильєва // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім. – 2009. – Т. 26. – С. 26–40.
2. Васильєва Г.О. Превентив у структурі українського розмовного дискурсу: комунікативна модель і засоби вираження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 «Українська мова» / Г. О. Васильєва. – Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов. – Донецьк, 2010. – 21 с.
3. Васильєва Г. Функціонально-семантичні різновиди превентивних конструкцій у сучасній українській мові / Галина Васильєва // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 24. – С. 36–43.
4. Зелінська О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія / О. Ю. Зелінська ; відп. ред. М. Я. Плющ. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 408 с.
5. Куравська Н. Ю. Семантика превентива та засоби його вираження в сучасній українській мові / Н. Ю. Куравська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2016. – Вип. 60. – С. 175–177.
6. Стасюк Т. Технології мовного впливу як компонент сучасної комунікації / Тетяна Стасюк // Українська мова. – 2010 – № 1. – С. 82–87.
7. Izabela Kępcza. Językowe środki perswazji w polskich kazaniach katolickich od oświecenia do czasów współczesnych : na wybranych przykładach Język – Szkoła – Religia Uniwersytet Gdański Wydawnictwo «Bernardinum», 2009 – Т. 4. – С. 152–161.

Анотація. Матеріалом дослідження стали пастирські послання визначного українського культурного і церковного діяча, митрополита Андрея Шептицького. У досліджуваних текстах семантика застереження виражена лексичними засобами: дієсловами зі значеннями «стерегтися, застерігати»: *стерегтися, берегтися, устерегти, перестерігати, контекстуальними синонімами утікати, боятися*. Специфічним для релігійного дискурсу є вираження застережень у формі молитовного звернення.

Ключові слова: мовний вплив, релігійний дискурс, проповідь, превентивні висловлювання.

Summary. *In contemporary linguistics many researches are devoted to various aspects of linguistic impact on the addressee. Scientists analyzed the system of lingual impact forms in advertising texts, political and campaign speeches. In this aspect religious discourse, in particular homiletic one, is studied less. Specific aspects of lingual impact, performed by a preacher, are explained by the task of the sermon – through verbal conviction to change or strengthen moral value orientations of an individual in accordance with religious outlook. A speaker's general intention defines the specificity of communication strategies in homiletic discourse – aspiration for good for the addressees and lack of hidden intents towards them. Encouraging the addressees to live according to Christian morality, a preacher tries to prevent the behavior which will contradict it. Preventives – statements with the meaning of warning, expressed with a combination of lexical, morphological, syntactical and rhythmic-tonal means – are important lingual forms of the implementation of these communication intentions of a preacher. Homilies of the outstanding Ukrainian cultural and religious figure, metropolitan Andrei Sheptytskyi, were the material for research. In the studied texts warning semantics is expressed with lexical means: verbs with the meanings «beware, warn»: *beware, guard, warn against, contextual synonyms escape, be afraid of*. To enhance convincing effect of the statements, the author complicates preventives with requests and in this way expresses sincere worries for believers' fate, points to the reasons why an action, which is to be prevented, is undesirable, shows a negative consequence in case warning is ignored, and a positive after-effect if the warning is taken into consideration. A peculiar feature of religious discourse is when warning is expressed in the form of a prayer. A speaker uses artistic-stylistic forms to express his intents: repeats, epithets, rhetoric questions, which confirm the authors' lingual skills.*

Key words: *linguistic impact, religious discourse, sermon, preventives statements.*

Отримано: 17 травня 2017 р.